

УДК 712

*аспірант Гришина В. С.,
Кафедра містобудування
Харківський національний університет
міського господарства імені О.М. Бекетова.
Науковий керівник: д.арх., професор Осиченко Г.О.*

ЩОДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМ ОЗЕЛЕНЕННЯ МІСТ

Проведений аналіз досліджень і праць, котрі присвячені проблемі формування систем озелених територій міст. Виявлена необхідність пошуку принципів та прийомів відновлення цілісності природного середовища на території міст України.

Ключові слова: система озелених територій міста, екологічний каркас, ландшафтний урбанізм, природне середовище.

Постановка проблеми. Динамічні процеси урбанізації привели до різкого зростання міського населення. На сучасному етапі в містах проживає близько 75 % населення і тенденція до зростання міського населення продовжується [1]. В зв'язку з необхідністю розселення людей міська забудова ущільнюється, займаючи під утилітарні функції раніше озеленені території та природне оточення міста. Фактично, великі міста України знаходяться на стадії часткового або повного руйнування природних ландшафтів та системи озеленення міст, сформованої в радянський період. Створення повноцінного і здорового архітектурно-просторового середовища міст не може обмежуватися лише заходами щодо скорочення викидів CO₂ за рахунок енергоефективних та енергозберігаючих заходів або організацією сталого міського транспорту. Місто має право називати себе «зеленим містом», якщо на доповнення до політики «нейтральної до вуглецю» або «без автомобіля», міський пейзаж в значній мірі визначається живими зеленими насадженнями. Але на жаль, за період з 2006 по 2008 роки в 23 з 25 обласних центрів рівень озеленення не відповідає нормативному, а в таких містах як Івано-Франківськ, Сімферополь та Львів рівень озеленення занижений більш ніж на 70 % [2, 8]. Таким чином, проблема пошуку принципів та прийомів відновлення цілісності природного середовища на території міст України стоїть досить гостро.

Ціль статті – визначити ступінь вивченості проблеми формування та реконструкції систем озеленення сучасних великих міст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами. Проведене дослідження є складовою частиною плану науково-дослідних робіт кафедри

містобудування ХНУМГ імені О.М. Бекетова з наукової проблеми «Вдосконалення містобудівної організації населених пунктів в контексті концепції сталого розвитку (на прикладі Харківської агломерації)».

Методи дослідження: порівняльний аналіз, синтез, абстрагування, аналіз закордонного досвіду формування систем озеленення міст (СОТМ) та натурні дослідження системи озеленених територій міста Харкова.

Виклад основного матеріалу. Теоретичну базу дослідження складає досить велика кількість робіт та досліджень з проблеми формування і реконструкції озеленених територій міст, серед яких виділено декілька груп.

1. В першу чергу, вивчалися фундаментальні праці українських і російських вчених з середини ХХ століття, які слугували основою створення теорії комплексної зеленої зони міста та стали базою введення нормативів з озеленення міст СРСР та України. В цей час були розроблені такі нормативні документи як «Норми проектування зелених насаджень у різних природних зонах Української РСР»; РСН 183-68 «Проектування, будівництво і прийняття в експлуатацію парків, садів, скверів й інших об'єктів комплексного благоустрою в містах УРСР», ДБН 360-93 та інші довідники та посібники. В працях Л.Б. Лунца [3], О.М. Микулиної [4], І.Д. Родічкина [5], А.П. Вергунова [6] формування СОТМ розглядалося комплексно з урахуванням містобудівної, санітарно-гігієнічної ролі зелених насаджень в містах та питаннями ландшафтного мистецтва. Одночасно сформувалися номенклатура і методика проектування міських озеленених насаджень різних типів та були визначені наступні принципи організації зеленої зони міста: рівномірність розповсюдження по території міста, безперервність та зв'язок з зовнішньою зеленою зоною міста. Проблеми взаємодії природного та антропогенного середовища, а також аналізу проектної практики включення елементів природного середовища в структуру міст, планувальним закономірностям формування системи озеленених територій були присвячені праці В.А. Горохова, В.Ф. Гостєва, Л.О. Машинського, Л.І. Рубцова, М.І. Черкасова, А.І. Чувелєва, М.М. Юскевича, в яких розглядався містобудівний рівень проектування систем озеленення.

2. Витоки становлення концепції «зеленого міста» розглянуті в сенсі праць і теорій Е. Говарда, Ф.Л. Олмстеда, Аберкромбі, Е. Енара, Ф.Л. Райта, Ле Корбюзє та інших. Зокрема концепції Е. Говарда та Ф.Л. Олмстеда вважаються такими, що були фундаментальними для розвитку в США концепції «зеленої інфраструктури», яка з одного боку дала змогу поглянути на природу як на самодостатню повноправну систему, цілісність якої повинна зберігатися за для нормального розвитку, а з іншого - направлена на максимальне отримання містом природних вигод (покращення екологічних показників, оздоровлення населення тощо) шляхом розширення природних територій). Науковці, що

працюють над цією концепцією – Г. Остін, Я.С. Мелл, М.А. Бенедікт, Е. Т. МакМахон, К. Фірехок, К. Коутс, Дж. Блум, Д. Роуз, Д. Чежовські та ін. Зокрема Г. Остін запропонував створення в містах екологічних коридорів, що являються закритими для відвідування та зорієнтовані на розширення міського біорізноманіття [7]. Я.С. Мелл запропонував використання картографічного методу – накладання сітки Being в якості передпроектного аналізу території для формування зеленої інфраструктури міста [8].

Інший погляд на теорію «зеленого міста» в сучасних умовах представлений в працях, присвячених теорії ландшафтного урбанізму, основними апологетами якого являються Джеймс Корнер [9], Чарльз Вальдхейм [10] та Мохсен Мостафарі. В працях цих вчених міський ландшафт сприймається цілісно як поєднання антропогенного та природного, може видозмінюватися згідно динаміці людських потреб, формуючи цілісність міської структури та комфортне середовище для проживання. Цей напрямок містобудівної теорії також вивчається українськими та російськими вченими – Т.Ф.Панченко, А.В. В'язовською, Е. Красільніковою, В.А. Нефьодовим та ін. Зокрема, Панченко Т.Ф. вперше ставить питання впровадження в проектну практику України та в навчальний процес концепції ландшафтного урбанізму з метою формування міждисциплінарного мислення щодо створення нової природи міста [11]. В.А. Нефьодов акцентує увагу на необхідності архітектурно-ландшафтної реконструкції (АЛР) міст, як засобу оптимізації міського середовища, його цілеспрямованого перетворення з метою досягнення оптимального балансу природних та антропогенних компонентів [12]. В дослідженні сформульовані основні задачі, принципи та методи АЛР. Тим не менш В.А. Нефьодов пропонує розглядати ландшафтний дизайн як основний засіб реконструкції міста. Але ландшафтний дизайн більш зорієнтований на вирішення потреб людини ніж на створення цілісного природного каркасу, який повинен формувати умови стійкого розвитку природи в місті. Відштовхуючись від нових тенденцій до формування цілісності міста А.В. Вороніна розробила теорію «еко-реурбанізації», під якою розуміється перетворення раніше урбанізованих просторів індустріального періоду на основі екологічного підходу, направленою на відновлення зв'язків міста з природою [13]. Також автором розроблені архітектурно-планувальні принципи еко-реурбанізації, де природна система відіграє роль нової просторової структури міста. З іншого боку А.В. Вороніна пропонує поетапну містобудівну модель взаємопроникнення міста та природи, де на найвищому рівні природні об'єкти втрачають ознаки системності та хаотично заповнюють міський простір. Таким чином, дана модель потребує переосмислення та доопрацювання.

3. В дослідженні також вивчалася низка останніх праць і публікацій, присвячених вивченню сучасних проблем ландшафтної організації окремих елементів міської структури. Це твори І.М. Єстеревської, Є.В. Гуськової, Д.В. Литвинова та інших.

При цьому велика кількість робіт присвячена визначенню потенціалу ландшафтних об'єктів, пошукам ландшафтних підходів і методів удосконалення міського середовища. Цей напрямок представлений роботами А.Г. Міц, О.В. Кравченко, С.А. Ревякіна, С.П. Цигичко та інш. Зокрема, праця Ревякіна С.А. [14] розглядає можливості реконструкції техногенних фрагментів міського середовища за допомогою екологічної реконструкції. Результатом дослідження стало розроблення теоретичної моделі екологічної реконструкції техногенних територій міст з метою їх екологічної стабілізації та методика проектного процесу екореконструкції. В роботі О.В. Кравченка визначено та теоретично обґрунтовано принципи архітектурно-планувальної організації відкритих міських просторів з порушеними територіями, а саме териконами [15].

Не заперечуючи значні добутки авторів, слід відмітити, що в цій групі робіт не досліджувалася система озеленення міст в цілому, не осмислювався саме містобудівний рівень проблеми. Окремо визначається праця Д. Ільченко, в якій вирішувалися проблеми екології міст Донбасу за допомогою формування системи озелених територій міст. Але в зазначеній праці головним формуючим елементом системи виступали території териконів. Цей досвід визначає специфіку міст Донецько-Донбаської агломерації та не є можливим для розповсюдження на інші міста України [16].

4. В значній кількості праць елементи системи, що вивчаються розглядалися з точки зору їх рекреаційного використання. Підходу до формування рекреаційних систем на регіональному рівні, визначенню онтологічної сутності рекреації присвячена праця В.В. Шулика [17]. В напрямку створення рекреаційних об'єктів та систем регіонального рівня працювали В.П. Стаускас [18], І. Д. Родічкін [19], Т.Ф. Панченко, Т.І. Задворянська, А.І. Соколов; системними принципами формування ландшафтно-рекреаційного середовища великих міст займалася Н.А. Василенко.

В галузі рекреаційної географії слід відмітити також роботи Л.А. Багрової [20], Н.В. Багрового, В.С. Преображенського [21], П.В. Волобая, О.О. Байдика, О.Ю. Дмитрука, Н.С. Мироненка та ін., більшість з яких присвячена економічним аспектам формування рекреаційних об'єктів або пошукам рекреаційних ресурсів.

Висновки. Проведений аналіз ступеня вивченості проблеми дозволяє зробити висновки, що в вітчизняній теорії і практиці містобудування накопичився значний досвід формування озелених територій міст,

визначилися основні принципи її формування. В той же час у світовій практиці розробляються нові підходи і методи реабілітації і реконструкції міських територій та окремих елементів системи озеленення. Але праць, безпосередньо присвячених розгляду сучасних проблем системи озеленення міст як цілісної складної ієрархічної системи, на даний час немає. В ході розвитку процесів урбанізації теорія містобудування ХХ століття реагувала на вирішення актуальних проблем міст, але лише у першій половині ХХ століття досліджувана проблема на містобудівному рівні була в центрі уваги архітекторів. Реагуючи на зміну проблем урбанізації, освоюючи знання екологічних, соціальних і природних наук, в містобудуванні змінювалися акценти і аспекти розгляду проблеми взаємодії природи і архітектури, відповідно змінювався об'єкт вивчення науковців та розширювався зміст поняття «системи озелених територій міста». Таким чином, спостерігається брак знань стосовно принципів відновлення системи озеленення в умовах сучасних значних міст з метою впровадження принципів стійкого розвитку з позиції збереження природного потенціалу, відновлення екологічного становища та формування стабільного комфортного середовища проживання. Також потребує теоретичної рефлексії та уточнення змісту поняття «система озелених територій міста». Невизначеність головного об'єкту дослідження, його онтологічної сутності також спонукає активізувати дослідження в цьому напрямку.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в необхідності:

- вивчення сучасного стану систем озеленення значних міст (на прикладі міст Харків, Київ), тенденцій їх розвитку, виявлення та систематизації їх проблем;
- аналізу сучасного закордонного досвіду реконструкції систем озеленення міст;
- впорядкування теоретичного апарату дослідження, розробки моделі об'єкта та вибору методичного апарату дослідження;
- розроблення комплексного методичного підходу до формування і реконструкції систем озеленення міст в сучасних умовах перехідного економічного стану України.

Література

1. Доклад Фонда ООН по народонаселению "Народонаселение мира в 2001 году. Этапы и вехи: население и экологические изменения" Нью-Йорк, ООН 2001 [Электрон. ресурс]. - Режим доступа: http://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/swp2001_rus.pdf

2. Бурак, О.М. Економічне регулювання розвитку системи озеленення міст та регіонів України в умовах урбанізації: автореф. дис. канд. еко-ном. наук:

3. Лунц, Л.Б. Городское зеленое строительство [Текст] / Л.Б. Лунц; -М.: Стройиздат, 1974. – 275 с.
4. Микулина, Е.М. Архитектурная экология [Текст] : учебник : [для студентов высших учебных заведений по направлению "Архитектура"] / Е.М. Микулина, Н.Г. Благовидова //: - М.: Академия, 2013. – 248 с.
5. Краткий справочник архитектора : ландшафтная архитектура / И.Д. Родичкин и др. ; под ред. И.Д. Родичкина. – Киев : Будивэльник, 1990. – 335 с.
6. Вергунов А.П. Ландшафтное проектирование [Текст] / А.П. Вергунов, М.Ф. Денисов, С.С. Ожогов //: -М.: Архитектура-С, 1991. – 237 с.
7. Austin, G. Green Infrastructure for Landscape Planning: Integrating Human and Natural Systems [Text] / G. Austin. - New York: Taylor&Francis Group. – 266 p.
8. Mell, I. C. Green Infrastructure: concepts and planning [Электрон. ресурс]. - Режим доступа: <https://research.ncl.ac.uk/forum/v8i1/green%20infrastructure.pdf>
9. Corner, J. Terra Fluxus, in the Landscape Urbanism Reader [Text] / J. Corner. – New York : Princeton Architectural Press, 2005. – P. 23.
10. Waldheim, C. Landscape as Urbanism A General Theory / C. Waldheim // Princeton University Press Princeton and Oxford. – New Jersey, 2016.
11. Панченко, Т.Ф. Ландшафтні проблеми урбанізму як навчальна дисципліна (зарубіжний досвід) / Т.Ф. Панченко, А.В. В'язовська // Сучасні проблеми архітектури та містобудування : наук.-техн. зб. – К. : КНУБА, 2011. – Вип. 28. – С. 34–39.
12. Нефедов, В.А. Архитектурно-ландшафтная реконструкция как средство оптимизации городской среды: автореф. дис. док. архит.: 18.00.04 / В.А. Нефедов; - Санкт-Петербург, 2005. – 43 с.
13. Воронина, А.В. Принципы «Эко-реурбанизации» в архитектурном пространстве постиндустриального развития: автореф. дис. канд. архит.: 05.23.20 / А.В. Воронина; – Нижний Новгород, 2012. – 26 с.
14. Ревякин, С.А. Принципы экорекон-струкции техногенных фрагментов архитектурной среды (на примере городов Юга России) : автореф. дис. канд. архит.: 05.23.20 / С.А. Ревякин; – Нижний Новгород, 2016. – 23 с.
15. Кравченко, О.В. Принципи архітектурно-планувальної організації відкритих міських просторів з порушеними територіями: автореф. дис. канд. архіт.: 18.00.04 / О.В. Кравченко; – К., 2015. – 24 с.
16. Ильченко, Д.М. Принципы формирования систем озеленения міст Донбасу: автореф. дис. ... канд. арх.: 18.00.04 / Д.М. Ильченко; Полт НТУ ім.Ю.Кондратюка. - Полтава, 2012. - 20 с.
17. Шулик, В.В. Методологічні основи формування рекреаційних систем в Україні: автореф. дис. ... док. архіт.: 18.00.01 / В.В. Шулик; - Харків, 2008. – 38 с.

18. Стаускас, В.П. Градостроительная организация районов и центров отдыха [Текст] / Стаускас В.П. - Л.: Стройиздат, 1977. - 164 с.

19. Родічкін, І.Д. Методологія містобудівельного проектування рекреаційних систем в умовах Української РСР: дис. ... д-ра архітектури : 18.00.04 / І.Д. Родічкін; — СПб., 1980. — 363 с.

20. Багрова, Л.А. Условия рекреационной деятельности и рекреационные ресурсы / Багрова Л. А. - География рекреационных систем СССР. - М.: Наука. - 1980. - С. 12-27.

21. Преображенский, В.С. Теория рекреалогии и рекреационной географии. [Текст] / В.С. Преображенский, И.В. Зорин, В.А. Квартальнов, Ю.А. Веденов //: М.: Наука, 1992. – 142 с.

Аннотация:

В статье проведен анализ исследований и трудов, которые посвящены проблеме формирования систем озелененных территорий городов. Выявлена необходимость поиска принципов и приемов восстановления целостности природной среды на территории городов Украины.

Ключевые слова: система озелененных территорий города, экологичный каркас, ландшафтный урбанизм, природная среда.

Abstract:

The analyse of researches and proceedings, which are devoted to the chelleng of city greening sistem formation has been carried in the paper. The necessety of principles and technics of nature environment integrality on the Ukrainian cities territory has been identified.

Keywords: city territory greening system, ecological framework, landscape urbanism, nature environment.